

Konflikty wartości w publicznym prawie gospodarczym

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Konflikt – wartości – mediacja w publicznym prawie gospodarczym

I. Wstęp

W prawie gospodarczym publicznym regulującym relacje zachodzące pomiędzy państwem a podmiotami uczestniczącymi w obrocie gospodarczym osadzonych jest wiele wartości o wysokim potencjale konfliktowości. Z jednej strony prawo powinno te wartości odzwierciedlać, aby mogło być skutecznie realizowane, z drugiej zaś strony dobremu prawu może służyć konflikt, ponieważ uwidacznia, gdzie przepisy prawa należy poprawić. Mediacja zaś może być odpowiednim sposobem rozwiązywania zaistniałych konfliktów i wypracowania oraz osiągnięcia satysfakcjonującego i akceptowalnego porozumienia.

U podstaw konfliktu znajdują się zazwyczaj interesy, zasoby, potrzeby, informacje, relacje, wartości. Jednym ze szczególnych rodzajów konfliktów, który jest trudny, jeśli nie niemożliwy do rozwiązania, jest konflikt dotyczący wartości. Czy taki konflikt może zostać rozwiązany w drodze polubownego postępowania – na przykład mediacji? Aby na to pytanie odpowiedzieć, przedstawimy najpierw zagadnienie wartości. Następnie omówimy istotę konfliktu, w tym konfliktu wartości, oraz mediację jako instytucję prawa, która może pomóc w jego rozwiązaniu lub złagodzeniu.

II. Wartości i prawo

Spółeczeństwo ludzkie bez wartości byłoby rodzajem żywej organicznej maszyny regulowanej za pomocą automatyzmów instynktu. Równie dziwnie

* *Włodzimierz Broński* – dr hab., prof. KUL, Katedra Negocjacji i Mediacji, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, ORCID: 0000-0002-1303-6737.

wyglądałaby wspólnota ludzka, gdyby w niej wszystkie wartości były sobie równe lub dominowała jedna wartość. Świat stałby się wówczas kulturową pustynią¹. Dlatego człowiek, aby żyć, rozwijać się i być sobą potrzebuje *ethosu*, ponieważ jest istotą etyczną. Co to znaczy? Wyobraźmy sobie muzyka, który gra na skrzypcach utwór. Ma przed sobą partyturę. „Słucha” jej, ale zarazem tworzy. Mówi się, że prawdziwą partyturą dla artysty są układy wartości, którym pragnie nadać brzmienie. Wykonać doskonale utwór, to doskonale oddać wartości, które były u jego źródła².

Jak przypomina *J. Stelmach*, wartości były ujmowane i klasyfikowane na wiele różnych sposobów, na przykład jako „byty” istniejące w sposób absolutny (idealny) lub relatywny, obiektywny lub subiektywny, autonomiczny lub instrumentalny, wreszcie jako „byty” (przedmioty) nieporównywalne lub porównywalne (ewentualnie niewspółmierne lub współmierne). Zatem ostateczna odpowiedź na pytanie o istnienie wartości zawsze będzie pochodną przyjęcia lub ewentualnie odrzucenia określonego stanowiska filozoficznego³.

Istnienie wartości jest faktem. Człowiek z jednej strony żyje pośrodku wartości, ku którym kierują się jego dążenia, myśli i czyny. Kierując się wartościami, wytycza cele, formuje swe postawy życiowe, ocenia postawy i uczynki drugich ludzi. Z drugiej zaś w człowieku jako bycie *per se* – „przez siebie” wartość stała się osobą. Wszystkie wartości są dlatego wartościami, że są czymś dla osoby ludzkiej i ze względu na osobę ludzką. Osoba ludzka jest bowiem wartością pierwotną, którą uzasadniają inne wartości. Zatem człowiek służy wartościom poprzez ich realizację. Natomiast wartości ocalają człowiekowi, służąc mu⁴.

Pojęcie „wartość” jako pojęcie aksjologiczne uważane jest za sporne, a nawet wątpliwe⁵. Jest rzeczą niemożliwą podać definicję wartości. Co najwyżej możemy opisać elementy, które ją tworzą. I tak z jednej strony człowiek doświadcza wartości jako ideę wartości i jako wartość przedmiotu. Poprzez ideę wartości należy rozumieć przeżywane przez człowieka wyobrażenie o ważności wartości. Natomiast w drugim sensie człowiek doświadcza wartości jako wartości urzeczywistnionych, które mają dla niego znaczenie. Są one jakościami wartości danymi przez człowieka przedmiotom⁶. Z drugiej strony samego terminu „wartość” używa się w rozmaitych kontekstach, nadając mu niejasno

¹ *W. Chudy*, Wartości i świat ludzki, w: *K. Popielski* (red.), *Wartości dla życia*, Lublin 2018, s. 19.

² *J. Tischner*, *J. Kłoczowski*, *Wobec wartości*, Poznań 2001, s. 11–12.

³ *J. Stelmach*, Spór o wartości podstawowe w prawie, w: *J. Zimmermann* (red.), *Aksjologia prawa administracyjnego*, t. 1, Warszawa 2017, s. 37.

⁴ *J. Tischner*, *J. Kłoczowski*, *Wobec wartości*, s. 54–55.

⁵ *Zob. R. Ingarden*, *Studia z estetyki*, t. 3, w: *Czego nie wiemy o wartościach*, Warszawa 1970, s. 220–257.

⁶ *A. Kości*, *Podstawy filozofii prawa*, Lublin 1998, s. 170.

zróżnicowane znaczenia⁷. Jedni uważają, że wartość to „pewna jakość lub cecha (albo zespół cech) czegoś, a [...] x jest wartością jedynie ze względu na x-a cechy wartościowe”⁸. Drudzy podkreślają, że wartość to to, co „jest cenne lub dzięki czemu coś jest cenne”⁹, co jest „godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”¹⁰. Przywołane tylko przykładowo poglądy ilustrują, jak trudno jest wskutek daleko idących rozbieżności zbudować jednoznaczną definicję „wartości”. Zresztą nawet drobne niuanse definicyjne mogą prowadzić do daleko idących rozbieżności. Niezależnie od powyższego, w odniesieniu do prawa, definiowanie wartości wydaje się być jeszcze trudniejsze.

Podjmując temat wartości w prawie, należy zwrócić uwagę nade wszystko na problem ich usytuowania. Można je umiejscowić w systemie prawa lub poza nim. Mogą być związane z samym prawem (np. pewność prawa, przewidywalność treści aktów i decyzji, stabilność prawa, spójność prawa), jak i odnosić się do wartości, którym prawo powinno służyć (np. bezpieczeństwo państwa i obywatela, ochrona interesu publicznego i indywidualnego, pewność obrotu gospodarczego). I wreszcie można jeszcze mówić o wartościach jako o ocenach istniejącego prawa¹¹. Co więcej, należy jeszcze pamiętać o tym, że nie można stanowić i stosować norm prawnych bez odniesienia się do wartości, które nadają kierunek i są motywem ludzkiego działania. Wartości te lub ich postrzeganie przez człowieka i społeczeństwo ewaluują na wskutek działania wielorakich czynników, takich jak przykładowo uwarunkowania naturalne, ekonomiczne, cywilizacyjne, kulturowe¹². Tym samym naturalnym przeobrażeniom podlega także samo prawo, z którym związany jest społeczny porządek wartości. Bowiem porządek wartości i prawo zawsze związane są więzią, która się wzajemnie przenika. Prawo jest wyrazem systemu wartości, a system wartości kształtuje prawo. Ponadto tylko poprzez ustanowienie norm prawnych

⁷ S. Kamiński, O wartości jako kategorii antropologicznej, *Roczniki Filozoficzne* 1983, Nr 2, s. 105. Jego zdaniem termin ten funkcjonuje w filozofii człowieka. Refleksja naukowa nad wartością jako kategorią antropologiczną może się przyczynić do jego eksplikacji w ogóle. Ponadto ludzie coraz częściej stwierdzają, że nie sprawdza się w życiu hierarchia wartości ukształtowana według modelu scjentyistyczno-technicyzmo-ekonomicznego.

⁸ Tamże, s. 110. Stanisław Kamiński dopełniając ontologicznie podstawowe określenie wartości, wyróżnia wartość transcendentalną i kategoriałną. Pierwsza z nich to jakość bytu jako bytu w relacji do aktów osobowych Stwórcy. Druga to jakość bytu w określonej kategorii przysługująca mu, gdy „realizuje sobie właściwą formę, czyli naturę, a więc urzeczywistnianie się takich właściwości, które stanowią definiens istoty rzeczy [...]”. Tamże, s. 111.

⁹ A. Stępień, *Propedeutyka estetyki*, Warszawa 1975, s. 54.

¹⁰ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości*, w: B. Śliwowski (red.), *Kontestacje pedagogiczne*, Kraków 1993, s. 125.

¹¹ R. Blicharz, *Ważenie wartości w publicznym prawie gospodarczym*, w: A. Powalowski (red.), *Aksjologia publicznego prawa gospodarczego*, Warszawa 2021, s. 23.

¹² A. Kość, *Podstawy filozofii prawa*, s. 118.

społeczeństwo może dać swoim wartościom bezpośrednią moc wiążącą wskazującą kierunek zachowania¹³.

Publiczne prawo gospodarcze, jako część systemu prawa, nie stanowi i nie może stanowić hermetycznego zbioru wartości, który je kształtuje. W żadnym bowiem przypadku nie wolno wyabstrahować problemu aksjologii prawa publicznego gospodarczego z aksjologii prawniczej w ogóle, a co za tym idzie, również aksjologii poszczególnych dziedzin i gałęzi prawa i z aksjologii ogólnej. Oczywiście, każda dziedzina lub gałąź prawa, w tym prawo publiczne gospodarcze, ma pewne własne „aksjologiczne priorytety”. Są to upodobania do pewnych wartości, którym nadaje się szczególne znaczenie. Tym samym uznaje się je po prostu za szczególnie ważne i preferowane¹⁴. Mając powyższe na uwadze, w ramach publicznego prawa gospodarczego – prawa, którego przedmiotem jest przede wszystkim oddziaływanie państwa na gospodarkę – niektóre wartości mogą być postrzegane jako odgrywające priorytetową rolę¹⁵. Katalog tych wartości jest otwarty, uzupełniany, modyfikowany i trudno je hierarchizować, „bowiem każda jest ważna, lecz z uwagi na szerokie spektrum regulacji publicznego prawa gospodarczego, w obrębie szczegółowych regulacji, różne wartości będą odgrywały raz większą, innym razem mniejszą rolę”¹⁶. I tak – przykładowo – w prawie zamówień publicznych ważnymi wartościami są uczciwa konkurencja, równe traktowanie przedsiębiorców i ochrona interesu publicznego zwłaszcza w zakresie wydatkowania środków publicznych. W prawie konkurencji, którego celem jest ochrona mechanizmu konkurencji stanowiącego źródło rozwoju i postępu, a tym samym podnoszenie efektywności działania, priorytetowymi wartościami są uczciwa konkurencja, równe traktowanie przedsiębiorców oraz troska o interes publiczny i prywatny przedsiębiorców i konsumentów. Wreszcie w prawie działalności gospodarczej podstawowymi wartościami są równość przedsiębiorców, jawność prowadzonej działalności gospodarczej, czy uczciwa konkurencja¹⁷. Wszystkie wymienione w powyższych przykładach wartości, z jednej strony mają priorytetowe znaczenie w regulacjach szczegółowych w ramach publicznego prawa gospodarczego, z drugiej zaś wartości te są przecież chronione również poza nim.

¹³ Tamże, s. 175–176.

¹⁴ *J. Stelmach*, Spór o wartości podstawowe w prawie, w: *J. Zimmermann* (red.), *Aksjologia prawa administracyjnego*, t. 1, Warszawa 2017, s. 41.

¹⁵ Zob. *K. Kiczka*, Wartości w publicznym prawie gospodarczym (zagadnienia wybrane), w: *J. Zimmermann* (red.), *Wartości w prawie administracyjnym*, Warszawa 2015, s. 235–255; *A. Chęłmoński*, *Zasady publicznego prawa gospodarczego*, w: *A. Śmieja* (red.), *Zasady prawa gospodarczego. Materiały konferencyjne*, Wrocław 1999, s. 50–53.

¹⁶ *R. Blicharz*, *Ważenie wartości*, s. 31. Zob. *K. Kokocińska*, *Funkcjonalność i dysfunkcjonalność przepisów publicznego prawa gospodarczego z perspektywy kryterium wartości (zagadnienia ogólne)*, w: *M. Zdyb, E. Kruk, G. Lubeńczuk* (red.), *Dysfunkcje publicznego prawa gospodarczego*, Warszawa 2018, s. 29.

¹⁷ *R. Blicharz*, *Ważenie wartości*, s. 31.

Prawo, w tym prawo publiczne gospodarcze, jest realizatorem tychże wartości i kształtuje ich byt jako wartości społecznie uznawanych¹⁸. Natomiast, ponieważ wszystkie wartości istnieją w relacji do czegoś albo do kogoś, to otrzymują jakość wartości poprzez znaczenie każdej z nich dla człowieka¹⁹.

III. Konflikt wartości i prawo

Prawo jest częścią porządku społecznego, reguluje społeczne relacje człowieka – w pozytywnych wartościach ustanawia miarę wartości oceny zachowań i relacji, wyznacza obszary zachowań prawnie dozwolonych i niedozwolonych, stoi na straży społecznego porządku wartości²⁰. Tym samym przestrzeganie prawa stanowi gwarancję harmonijnego rozwoju wszystkich razem i każdego z osobna. Należy jednak zauważyć, że indywidualne postrzeganie wartości nie musi pokrywać się z ich rozumieniem przez grupę, w której jednostka żyje. W konsekwencji powstają napięcia i dochodzi do konfliktów. Czym zatem jest konflikt?

O konflikcie mówimy wówczas, gdy dwie (lub więcej) osoby, grupy spstrzegają niemożliwe do pogodzenia różnice interesów, niemożność zaspokojenia istotnych potrzeb i/lub wartości czy zdobycia ważnych zasobów oraz podejmują działania, aby zaistniała sytuację zmienić²¹. Konflikty i wynikające z nich spory są stałym elementem życia społecznego²² oraz specyficznym rodzajem relacji. Są nieuniknione, a ich eliminacja jest niemożliwa, wręcz

¹⁸ T. Barankiewicz, Aksjologiczna problematyka prawa, *Roczniki Nauk Prawnych* 2004, z. 1, s. 54–55.

¹⁹ A. Kości, *Podstawy filozofii prawa*, s. 171.

²⁰ Tamże, s. 176–177.

²¹ Przez „interes” należy rozumieć „ujawnioną w określonej strukturze społecznej i uświadomioną potrzebę, wychodząc z założenia, że u podstaw określonych, świadomych zachowań jednostek bądź grup społecznych leżą zawsze jakieś uświadomione potrzeby tych podmiotów”. H. Groszyk, A. Korybski, O pojęciu interesu w naukach prawnych (przegląd wybranej problematyki z perspektywy teoretycznoprawnej), w: A. Korybski, M. Kostickij, L. Leszczyński (red.), *Pojęcie interesu w naukach prawnych, prawie stanowionym i orzecznictwie sądowym Polski i Ukrainy*, Lublin 2006, s. 20. Natomiast „potrzeba” to „dążenie danego podmiotu społecznego do osiągnięcia lub przywrócenia stanu równowagi w danym środowisku społecznym; stan równowagi można natomiast określić jako takie ukształtowanie stosunków społecznych oraz pozycji danego podmiotu w tym środowisku, jakie sprzyja zarówno efektywnemu funkcjonowaniu i rozwojowi środowiska, jak też istnieniu i możliwościom rozwojowym podmiotu w tym środowisku. Sama potrzeba wyzwala dążenie do jej zaspokojenia, natomiast interes, jako potrzeba uświadomiona, ukierunkowuje te dążenia, określając rodzaj, natężenie i formę zachowań niezbędnych do osiągnięcia takich dóbr/korzyści, jakie są w stanie umożliwić podmiotowi społecznemu przetrwanie i/lub rozwój”. Tamże, s. 20.

²² Spór jest „ujawnionym społecznie konfliktem określonych podmiotów społecznych (jednostek, grup bądź ich organizacji), łączącym się z odczuciem naruszenia przez jedną ze stron racji drugiej strony”. Tamże, s. 26. W niniejszym opracowaniu terminy te będą używane zamiennie.

niecelowa, ponieważ mogą być pożyteczne, prowadząc do przeformułowania obowiązujących dotychczas pomiędzy stronami reguł i wytworzenia nowych jakości, a tym samym być jednym z czynników rozwoju²³.

Kiedy dwie lub więcej stron jest od siebie wzajemnie zależnych mamy do czynienia z potencjalną sytuacją konfliktową. To, czy sytuacja ta przerodzi się w spór, zależy od zachowania strony lub stron. Ważną rolę odgrywają tutaj wartości, które w procesie indywidualnego i społecznego rozwoju człowieka pełnią wielorakie funkcje. Przede wszystkim regulują zaspokajanie potrzeb, które są wyrazem tego, co jest ważne dla życia i prawidłowego funkcjonowania jednostki. Wartości określają potrzeby i wyznaczają sposób ich zaspokajania. Ponadto, wartości umożliwiają jednostce podejmowanie decyzji, które potrzeby i w jakiej kolejności mają być zaspokajane. Należy również zwrócić uwagę na to, że wartości wpływają na wybór celów i sposobów ich realizacji. Człowiek jako osoba wolna sam wybiera co jest dla niego ważne i warte poświęcenia, co będzie stanowiło dla niego cel. Przyjęty przez niego system wartości wpływa na jego sposób reagowania na konflikt i sposób jego rozwiązania.

Skuteczne zarządzanie konfliktem domaga się znajomości przyczyn danego konfliktu. Jedną z typologii konfliktu jest koło konfliktu według *Ch. Moore'a*. Narzędzie to pomaga mediatorowi dokonać tzw. diagnozy konfliktu, czyli określić, w którym z pięciu obszarów powstały rozbieżności pomiędzy stronami i podjąć odpowiednie działania zwiększające prawdopodobieństwo rozwiązania zaistniałego konfliktu. Zgodnie z założeniami tego narzędzia, konflikt w punkcie wyjścia ma zasadniczo jednolity charakter, a poznając jego przyczyny, można go usytuować w jednej z pięciu obszarów: wartości, relacji, danych, strukturalny, interesów²⁴. Z upływem czasu w miarę rozwoju i eskalacji, sytuacja zmienia się na tyle, że możemy w danej sytuacji konfliktowej dostrzec kilka obszarów spornych jednocześnie. Bowiem do pojedynczego źródła konfliktu mogą dołączyć kolejne²⁵. Przebieg konfliktu w dużej mierze zależy od tego, które z jego składowych odgrywają rolę dominującą. Na przykład nierozwiązane konflikty relacji, wartości, danych sprzyjają narastaniu wrogości i mogą się wzajemnie wzmacniać. Aby konflikt rozwiązać, konieczne jest dotarcie do źródła konfliktu poprzez zrozumienie struktury sytuacji i interesów uwikłanych w nią osób. W przeciwnym razie strony konfliktu zamiast rozwiązywać konflikt będą walczyć ze sobą.

²³ Konflikt niesie ze sobą również negatywne konsekwencje, ponieważ stawia uczestników w sytuacji zagrożenia istotnych dla nich interesów. Tym samym doświadczają negatywnych emocji. Efektem tego może być m.in. rozpad więzi pomiędzy ludźmi, podejrzliwość i brak zaufania, niszczenie współpracy.

²⁴ *Ch. Moore*, *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2003, s. 76–77.

²⁵ *A. Cybulko*, *Konflikt*, w: *E. Gmurzyńska, R. Morek* (red.), *Mediacje. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009, s. 56.

Jednym z rodzajów konfliktów wyszczególnionych w kole konfliktu według *Ch. Moora* jest konflikt wartości. Jest powodowany odmiennymi systemami wartości osób zaangażowanych w daną sytuację. Sama różnica w wartościach preferowanych nie musi prowadzić do konfliktu. Czynnikiem uwalniającym konflikt jest silne eksponowanie własnych wartości przy równoczesnym braku postawy tolerancji wobec wartości cenionych przez drugą stronę. W przypadku braku zarówno poszanowania wartości uznawanych przez innych, jak i prób poszukiwania rozwiązań, które byłyby akceptowane przez wszystkie strony niezależnie od ich systemów wartości, konflikt ten w istotny sposób może antagonyzować i utrudniać lub nawet blokować współpracę stron.

Konflikt może dotyczyć wartości centralnych np. egzystencjalnych (aborcja, eutanazja), jak i peryferyjnych, czyli tzw. wartości dnia codziennego (np. opowiadany wulgarny dowcip). Warto przy tym pamiętać, że wartości są nienegocjowalne. Są bowiem podstawową identyfikacji osobowej.

Przy rozwiązywaniu konfliktów prawo spełnia bardzo ważną funkcję. Dyskusja w doktrynie prawa na temat wartości, zwłaszcza wartości podstawowych, ma szczególne znaczenie w odniesieniu do tzw. sytuacji trudnych, aksjologicznie złożonych, w których mamy do czynienia z bezpośrednim konfliktem co najmniej dwóch wartości uznawanych za podstawowe²⁶. I tak w sytuacji kolizji interesów – kiedy człowiek (lub organizacja) działając na własną korzyść lub korzyść pewnego podmiotu, wobec którego ma zobowiązania, działa jednocześnie wbrew interesowi innego podmiotu, wobec którego także powinien być lojalny – który dla każdej ze stron będzie zawsze jednocześnie konfliktem wartości, z pomocą środków, jakimi dysponuje prawo, może udać się doprowadzić do sprawiedliwego kompromisu pomiędzy zwalczającymi się wartościami każdej ze stron. W takich sytuacjach stosując prawo można się przykładowo kierować wartościami zawartymi w ustawach. Natomiast będzie to dużo trudniejsze lub nawet niemożliwe w sytuacji powstania na przykład konfliktu wartości uznawanych za podstawowe, którego nie można będzie rozwiązać w taki sposób. Wówczas relacja prawa do wartości jest szczególnie ważna, ponieważ konieczne będzie „ważenie wartości”²⁷, czyli porównywanie pewnych niewspółmiernych

²⁶ Więcej na temat przypadku trudnego w prawie pisze *J. Stelmach*, Przypadek trudny w prawie, w: *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia (DCCCXLVI) 772, Szczecin 2010, s. 141–150.

²⁷ Na temat „ważenia wartości” pisze między innymi *J. Potrzebszcz*, Wążenie wartości w prawie a problem ich absolutności i relatywności, *Principia* 2015, Nr 61–62, s. 107–122. Autorka za *H. Hubmannem* proponuje odróżnienie absolutności wartości samych w sobie od relatywizacji ich ciężkości w przypadku konkretnego zastosowania. Jej zdaniem ważenie wartości nie wyklucza samo przez się istnienia wartości absolutnych. Cecha absolutności przysługuje wartościom podstawowym, powszechnie obowiązującym. Natomiast w sytuacji konfliktu między nimi, ich waga może być różna. Jest zależna od okoliczności konkretnego przypadku. Relatywizuje się nie sama wartość, która sama w sobie pozostaje wartością absolutną, lecz jej ciężar w kontekście wymagań stawianych przez inne wartości i wymagań płynących z natury rzeczy.

względem siebie wartości podstawowych, którego podstawą nie może być abstrakcyjna hierarchia wartości, ale to, jaki ciężar gatunkowy mają kolidujące ze sobą wartości *in concreto* i dlaczego *hic and nunc* powinny być zachowane lub wypełnione²⁸.

Doświadczenie wartości to wzajemna relacja pomiędzy podmiotem a przedmiotem. Zawiera nierozdzielnie ze sobą związane zarówno elementy subiektywne, jak i obiektywne. Bywa tak, że przy wartościowaniu przez ludzi tego samego przedmiotu mogą wynikać treściowo różne aspekty wartościowania. Każdy człowiek lub każda grupa ludzi może bowiem inne wartości uważać za wiodące lub gdzie indziej poszukiwać wartości najważniejszych, które będą wpływały na ich sposób myślenia i zachowania. Jest to naturalne i oczywiste w indywidualnym życiu i postępowaniu każdego człowieka. Stąd mając na uwadze potencjalne konflikty, w tym konflikty wartości pomiędzy uczestnikami życia społecznego, wartości ważne dla życia społecznego powinny mieć moc normatywną, powszechnie obowiązującą. Dlatego w obszarze stanowienia prawa należy dążyć do obiektywizacji wartości. Prawo ma bowiem służyć wszystkim, a nie poszczególnym, niezależnie od ich zapatrywań²⁹.

IV. Instytucja mediacji jako przestrzeń dla polubownego rozwiązywania sporów gospodarczych

W wartości wpisana jest konfliktogenność³⁰ i zazwyczaj konfrontacja wartości zachodzi częściej niż ich zbieżność³¹. Wartości będące przedmiotem ochrony w publicznym prawie gospodarczym są często konfrontowane. „Zwykle konfrontacji podlega interes publiczny i prywatny, wolność i potrzeba ochrony interesów innych osób, równość bywa konfrontowana z potrzebą ochrony słabszych, jawność i transparentność często jest zestawiana z potrzebą ochrony tajemnicy (państwowej, przedsiębiorcy), informacji poufnych czy ochroną prywatności. Niejednokrotnie zakresy znaczeniowe poszczególnych wartości zachodzą na siebie”³². W związku z tym dokonuje się zazwyczaj tzw. ważenia wartości zarówno na etapie stanowienia przepisów prawa, jak i ich stosowania i przestrzegania. O ile na etapie stanowienia przepisów prawa racjonalny prawodawca musi wyważyć konflikt wartości, wykorzystując w tym celu konsultacje społeczne będące formą komunikacji

²⁸ A. Kość, *Podstawy filozofii prawa*, s. 177.

²⁹ Zob. Tamże, s. 174–175; F. Longchamps, *Z problemów poznania prawa*, Wrocław 1968, s. 13; J. Zimmermann, *Przedmowa*, w: J. Zimmermann (red.), *Aksjologia prawa administracyjnego*, Warszawa 2017, s. 19.

³⁰ M. Kordela, *Zasady prawa jako normatywna postać wartości*, RPEiS 2006, z. 1, s. 41.

³¹ M. Castells, *Władza komunikacji*, Warszawa 2013, tłum. J. Jedliński, P. Tomanek, s. 26.

³² R. Blicharz, *Ważenie wartości*, s. 33.

pomiędzy decydentami i społeczeństwem³³, pozwalające wychwycić konflikt interesów, w tym wartości, poszczególnych grup społecznych, których będzie dotyczyć nowe prawo, to rozważenia wymaga możliwość właściwego korzystania z instytucji prawa, jaką jest mediacja na etapie stosowania i przestrzegania prawa.

Mediacja ze swej natury jest sposobem i przestrzenią, w której strony sporu przy pomocy mediatora mogą podjąć próbę wypracowywania porozumienia. Jest instrumentem prawnym, czyli środkiem służącym osiągnięciu określonego celu, jakim jest polubowne załatwienie sprawy³⁴ i jest oparta na wartościach, bo prawo i wartości to system naczyń połączonych. I tak w prawie polskim mamy regulacje cywilne³⁵, karne³⁶ i administracyjne³⁷ mediacji. Dla przestrzeni wyznaczonej przez normy publicznego prawa gospodarczego są to w szczególności uregulowania zawarte kodeksie postępowania administracyjnego. Mediacja jest postępowaniem poufnym (art. 96j

³³ Do konsultacji społecznych pośrednio nawiązuje sformułowanie „dialog społeczny” w Preambule Konstytucji RP, art. 20. Zob. *S. Patyra*, Konsultacje społeczne w procesie przygotowywania rządowych projektów ustaw – zarys problemu, *Studia Iuridica Lublinensia* 2014, Nr 22, s. 497–510.

³⁴ Według *L. Morawskiego* rozwój alternatywnych metod rozwiązywania sporów (dalej: ADR) stanowi „jedno z najważniejszych przedsięwzięć, które zmierzają do przystosowania wymiaru sprawiedliwości do realiów społeczeństw postindustrialnych, a zwłaszcza do dokonujących się [...] procesów funkcjonalnej i kulturowej dyferencjacji systemów społecznych. Postulat alternatywnych form wymiaru sprawiedliwości to zatem istotne uzupełnienie programu postklasycznej teorii procesu, która powinna sobie zdawać sprawę z tego, że postulat organizacji nowoczesnego wymiaru sprawiedliwości nie można oprzeć wyłącznie na procesach sądowych”. *L. Morawski*, Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian, Warszawa 2005, s. 188.

³⁵ Regulacje mediacji cywilnej: Kodeks cywilny; Kodeks postępowania cywilnego; ustawa z 28.7.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1144 ze zm.); ustawa z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20.6.2016 r. w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu cywilnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 921); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20.1.2016 r. w sprawie prowadzenia listy stałych mediatorów (Dz.U. z 2016 r. poz. 122); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.6.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2514 ze zm.).

³⁶ Regulacje mediacji karnej: Kodeks karny; Kodeks postępowania karnego; Kodeks karny wykonawczy; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.5.2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 716); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.6.2003 r. w sprawie wysokości i sposobu obliczania wydatków Skarbu Państwa w postępowaniu karnym (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 663 ze zm.).

³⁷ Regulacje mediacji administracyjnej: Kodeks postępowania administracyjnego; rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 2.6.2017 r. w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu przed sądem administracyjnym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1087); rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 2.6.2017 r. w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu administracyjnym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1088).

§ 1 KPA)³⁸, a gwarantem prawidłowego jej przebiegu jest mediator bezstronny wobec stron, neutralny³⁹ wobec przedmiotu sporu i niezależny, tzn. niepodlegający żadnym naciskom zewnętrznym i wpływom⁴⁰. Przepisy prawa dają formalną podstawę, aby postępowanie mediacyjne było prowadzone z należytą starannością przez odpowiednio przygotowaną osobę. Natomiast wartości włączone w postępowanie mediacyjne będą oddziaływać na emocje stron, ich zachowania, postawy i podejmowane decyzje oraz motywować do poszukiwania uczciwych rozwiązań. Tym samym będą stanowić fundament i przestrzeń dla rozwiązywania konfliktów wartości, wspierając dialog stron, pomagając analizować, zrozumieć i uznać wzajemne potrzeby, co wpłynie na ostateczną treść ugody⁴¹.

W ten sposób rozumianym postępowaniu mediacyjnym w sprawach z obszaru publicznego prawa gospodarczego, mediator kreując ze stronami porozumienie, powinien wziąć pod uwagę kluczowe wartości będące u podstaw instytucji mediacji, czyli m.in. wartości społeczne o charakterze kulturowym będące dorobkiem tradycji i kultury zachodniej – wartości europejskie (np. godność osoby ludzkiej, wolność, równość, poszanowanie przekonań osobistych), wartości zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁴² (np. dobro, prawda, piękno) i wartości prawa (aksjologię prawa), w tym gałęzi prawa publicznego gospodarczego. Kiedy dochodzi do rozwiązywania konfliktu w postępowaniu mediacyjnym, to prawo i wartości wyznaczają mediatorowi ramę normatywno-aksjologiczną do prowadzenia komunikacji ze stronami konfliktu i udzielania pomocy w kreowaniu właściwych rozwiązań.

Mediator rozwiązując ze stronami konflikt wartości, powinien również pamiętać o ważnej roli zasad publicznego prawa gospodarczego, które są nadrzędnymi normami aksjologicznymi i domagają się realizacji dobrego stanu rzeczy. Zgodnie z definicją *Marzeny Kordeli* „zasady prawa są to normy

³⁸ W prawie administracyjnym, podobnie jak w postępowaniu cywilnym, należy uznać, że „tajemnica mediacji chroni nie tyle lub nie tylko poufność informacji czy stanowisk przekazywanych w toku samej mediacji, ale w pierwszej kolejności samą instytucję mediacji jako instytucję pozwalającą na przedstawienie w ramach sporu istotnych informacji lub stanowisk bez ryzyka przeniesienia ich do postępowania sądowego”. Orzeczenie WSD z 27.2.2016 r., WSD 58/15, Legalis.

³⁹ Neutralność wyróżniono w Standardach mediacji (standard II) obok zasady bezstronności. Zob. Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone 26 czerwca 2006 r. przez Społeczną Radę dla spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, <https://www.ms.gov.pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki/download,188,6.html> (dostęp: 10.8.2022 r.).

⁴⁰ Zob. *W. Broński*, Efektywność mediacji w postępowaniu administracyjnym, *Studia Prawnicze KUL* 2019, Nr 3, s. 52–55.

⁴¹ *Ch. Moore*, *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2016, s. 173.

⁴² Zob. *M. Piechowiak*, Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Aksjologiczne podstawy prawa, Warszawa 2020.

prawne, które nakazują (zakazują) realizowania określonej wartości⁴³. Ponieważ wypływają one z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, przysługuje im pierwszeństwo stosowania w stosunku do innych norm prawnych. Do podstawowych zasad prawa publicznego gospodarczego należą zasada społecznej gospodarki rynkowej, zasada wolności gospodarczej i zasada dobra wspólnego. Prawo i jego instytucje, w tym mediacja, powinny umożliwiać urzeczywistnienie się tychże zasad i wartości konstytucyjnych w praktyce.

Zgodnie z art. 20 Konstytucji RP: „Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu⁴⁴ i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej”. A zatem ustrój gospodarczy opiera się na trzech filarach: wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych. Mając na uwadze temat niniejszego opracowania należy tutaj zwrócić szczególną uwagę na filar trzeci, czyli solidarność, dialog i współpracę partnerów społecznych. Innymi słowy zasada ta narzuca obowiązek współdziałania stron mających przeciwstawne interesy, a dialog stanowi jeden z fundamentów aksjologii społecznej gospodarki rynkowej⁴⁵. Jak wyjaśnia Trybunał Konstytucyjny, „społeczna gospodarka rynkowa, o której mowa w art. 20 Konstytucji RP, wspiera się na solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych, co zakłada koncepcję równowagi interesów uczestników rynku i zarazem poszanowania ich autonomii, tworząc konstytucyjną gwarancję negocjacyjnego sposobu rozstrzygania spraw spornych, umożliwiającą przewyżczanie napięć i konfliktów w procesie gospodarowania”⁴⁶. „Solidarność, dialog i współpraca”, a zatem składniki społeczne zasady społecznej gospodarki rynkowej, nakazują stworzenie negocjacyjnego, czyli polubownego sposobu rozwiązywania spraw spornych⁴⁷. Przejawem tego jest w szczególności to, że związki zawodowe, pracodawcy oraz ich organizacje mają prawo do rokowań, zwłaszcza w celu rozwiązywania sporów zbiorowych oraz do zawierania układów zbiorowych pracy i innych porozumień (art. 59 ust. 2 Konstytucji RP)⁴⁸. Praktycznym

⁴³ *M. Kordela, Zasady prawa. Studium historyczno-prawne*, Poznań 2012, s. 102.

⁴⁴ „Celem dialogu w wymiarze wskazanym w art. 20 Konstytucji RP ma być przede wszystkim osiągnięcie odpowiedniego kompromisu, a to można zrealizować poprzez stworzenie odpowiednich ram prawnych i mechanizmów umożliwiających prowadzenie negocjacji, w ramach których każdy z partnerów powinien mieć zagwarantowaną równorzędną pozycję”. *M. Saffjan, L. Bosek, Konstytucja RP*, t. 1, Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016, kom. do art. 20, Nb 158.

⁴⁵ Życie społeczne „opiera się na współzależności i współodpowiedzialności wszystkich jego uczestników. Wskazuje się na konieczność respektowania takich wartości, jak odpowiedzialność za dobro wspólne oraz wspólnota interesów”. *A. Domańska, Konstytucyjne podstawy ustroju gospodarczego Polski na tle prawnoporównawczym*, Warszawa 2001, s. 129.

⁴⁶ Wyr. TK z 30.1.2001 r., K 17/00, OTK 2001, Nr 1, poz. 4.

⁴⁷ *M. Saffjan, L. Bosek, Konstytucja RP*, Nb 160.

⁴⁸ „W wymiarze proceduralnym „solidarność, dialog i współpraca” nakazują stworzenie negocjacyjnego sposobu rozstrzygania spraw spornych, form wymiany informacji, prezentacji stano-

przykładem realizacji tej zasady w publicznym prawie gospodarczym będącym prawem ingerencji państwa w sytuację prawną przedsiębiorcy, powinno być na etapie stosowania i przestrzegania prawa m. in. odpowiednie wykorzystywanie instytucji mediacji. Trzeba przy tym mieć na uwadze przepisy ją regulujące w danej gałęzi prawa i wartości konstytucyjne, które powinny się w toku postępowania urzeczywistniać. Zatem poprzez dialog i współpracę strony sporu wraz z mediatorem powinny poszukiwać wzajemnego zrozumienia i rozwiązań służących realizacji nie tylko wartości ważnych dla jednostki, ale również dla danej grupy społecznej czy państwa, takich jak np. interes publiczny, dobro wspólne⁴⁹.

I wreszcie, oprócz wartości konstytucyjnych i danej dziedziny prawa, w prowadzonym postępowaniu mediacyjnym mediator powinien wziąć pod uwagę także wartości ważne dla stron osadzonych w określonej kulturze prawnej, społecznej, religijnej, państwowej, lokalnej i ich osobiste przekonania. Powinien również pamiętać, że na przebieg i końcowy efekt mediacji mają równie istotny wpływ wartości uznawane przez niego samego jako podmiot tegoż postępowania. Wnosi on do postępowania mediacyjnego wartość dodaną, tj. m.in. wartości, jakie wyznaje, przekonania i poglądy. Równocześnie wszyscy uczestnicy mediacji powinni pamiętać o wartościach uniwersalnych leżących u podstaw konstruktywnego rozwiązywania konfliktów i zobowiązać się do ich przestrzegania. Należy tutaj wymienić chociażby: wzajemność – traktuj drugą stronę tak, jakbyś sam chciał być traktowany; równość – każda osoba w równym stopniu ma prawo do sprawiedliwego i pełnego szacunku traktowania uwzględniającego jej własne potrzeby i prawo do podstawowych swobód jak np. wolność sumienia; wspólnota społeczna – przynależność do

wisk, instytucjonalnych gwarancji dyskursu społecznego (czego przejawem jest np. art. 59 ust. 2 i 3 Konstytucji RP), w tym także dyskursu prawodawczego. Obowiązkiem ustawodawcy jest stworzenie niezbędnej infrastruktury prawnej i instytucjonalnej, a także stworzenie gwarancji, że w każdej istotnej sprawie spornej będzie istniała procedura dialogu, pozwalająca na poszukiwanie rozwiązania. Konieczne jest więc zapewnienie wszystkim partnerom możliwie równorzędnej sytuacji negocjacyjnej (zob. wyr. TK z 18.11.2002 r., K 37/01, OTK-A 2002, Nr 6, poz. 82, s. 1067, w którym uznano, że przepisy obciążające pracodawców wyłącznym ryzykiem wygaśnięcia układu zbiorowego pracy naruszają m.in. art. 20). Ale system negocjacyjny nie może skutkować niezdolnością do podjęcia jakiegokolwiek decyzji: choć art. 20 Konstytucji RP należy rozumieć jako nakaz zachowania dialogu, to nie wynika z niego nakaz dochodzenia do treści ustaw tylko przez konsensus. Władze publiczne ponoszą bowiem odpowiedzialność nie tylko za właściwe przeprowadzenie dialogu partnerów społecznych, ale i zapewnienie należytego funkcjonowania gospodarki”. Wyr. TK z 7.5.2014 r., K 43/12, OTK-A 2014, Nr 5, poz. 50.

⁴⁹ Według Trybunału Konstytucyjnego zgodnie z poglądami przedstawicieli solidaryzmu gospodarczego, „życie społeczne opiera się na współzależności i współodpowiedzialności wszystkich jego uczestników. Solidaryzm głosi zgodność i wspólnotę interesów wszystkich jednostek i grup społecznych w obrębie danej społeczności, a także obowiązek partycypowania w obciążeniach na rzecz społeczeństwa. Zakłada wzajemne zrozumienie między jednostkami, grupami społecznymi i państwem”. Wyr. TK z 30.1.2001 r., K 17/00, OTK 2001, Nr 1, poz. 4.

szerszej społeczności dzielącej ze sobą podstawowe normy i wartości, prawo do omyłki – świadomość, że własny osąd, jak i osądy innych mogą być omyłne; niestosowanie przemocy – wyrzeczenie się przez każdą ze stron wszelkich taktów wymuszania, np. przemocy⁵⁰.

Podsumowując, należy podkreślić, że mediacji nie można prowadzić w oderwaniu od jakiegoś spójnego systemu wartości, na którym się będzie ona opierała. W praktyce mediacyjnej mediator powinien stosować podejście oparte na wartościach w celu zagwarantowania, że postępowanie i jego rezultaty nie naruszają zasad tego postępowania. Przykładowo rozpoznanie na poszczególnych etapach postępowania mediacyjnego konkretnego spornego przedmiotu/zachowania będzie wymagało zrozumienia przez strony konkretnych adekwatnych do zaistniałej sytuacji wartości, jak przykładowo chociażby poszanowania godności ludzkiej, dobra wspólnego, czy też interesu publicznego. Nawet jeśli ponowne przemyślenie czy refleksja nie będą miały miejsca, to postępowanie mediacyjne będzie chronić jednostki lub grupy przed pogorszeniem sytuacji. Wprowadzanie wartości będzie również wspierać proces komunikacji, w którym stronom łatwiej będzie wykazać zrozumienie wobec drugiej strony oraz rozpoznać wzajemne potrzeby i interesy, a ostatecznym skutkiem będzie uczciwa ugoda, która zadowoli wszystkich uczestników postępowania, wzmocni zaufanie i dalszą współpracę oraz zmieni myślenie stron o przedmiocie sporu i drugiej stronie sporu.

⁵⁰ S. Bok, *Common Values*, New York 2002, s. 15–16, 56–57.

Prawnicze zawody zaufania publicznego: między wolnością a ograniczeniami. Uwagi na tle zasad wolności wykonywania zawodu i wolności działalności gospodarczej

I. Wprowadzenie

Zarówno wolność pracy¹, jak i wolność gospodarcza² zostały zagwarantowane w ustawie zasadniczej. Należy zaliczyć je do „fundamentalnych praw człowieka, które służą nie tylko szczęściu i samorealizacji jednostki, ale pełnią ponadto wiele ważnych funkcji społecznych, stanowiąc jeden z fundamentów rozwoju gospodarczego kraju i umożliwiając jednostce podejmowanie aktywności użytecznej społecznie”³. Wolności te nie mają charakteru bezwzględnego i mogą doznawać ograniczeń z uwagi na inne wartości wysoko cenione tj. bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, ochronę środowiska, zdrowie, moralność publiczną, ochrona wolności i praw innych osób⁴. Ograniczenia ww. wolności mogą być wprowadzane na zasadach określonych w art. 31 ust. 3

* *Anna Brzezińska-Rawa* – dr hab., prof. UMK, Katedra Prawa Ochrony Środowiska i Publicznego Prawa Gospodarczego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ORCID: 0000-0003-3865-9823.

** *Dorota Sylwestrzak* – dr hab., Katedra Prawa Administracyjnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ORCID: 0000-0003-4985-2880.

¹ Art. 65 ust. 1 Konstytucji RP.

² Art. 20 i 22 Konstytucji RP.

³ Wyr. TK z 5.12.2007 r., K 36/06, OTK-A 2007, Nr 11, poz. 154.

⁴ Zob. *M. Florczak-Wątor*, Komentarz do art. 65 Konstytucji RP, w: *P. Tuleja* (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2021, Lex/el.; *A. Brzezińska-Rawa*, *Ochrona wartości wysoko cenionych w działalności gospodarczej*, w: *A. Brzezińska-Rawa*, *D. Sylwestrzak* (red.), *Węzłowe problemy oddziaływania państwa na konkurencyjność i innowacyjność gospodarki z perspektywy różnych dziedzin prawa*, Toruń 2015, s. 11–23; zob. też wyr. TK w: 5.12.2007 r., K 36/06, OTK-A 2007, Nr 11, poz. 154; 7.5.2002 r., SK 20/00, OTK-A 2002, Nr 3, poz. 611.

Konstytucji RP, tj. „w drodze ustawy i ze względu na wartości enumeratywnie tam wyliczone, nadto w zakresie proporcjonalnym, tj. niezbędnym dla ochrony tych wartości, przy czym nie mogą one naruszać istoty wolności i praw”⁵.

Zasadniczym celem opracowania jest zidentyfikowanie i przedstawienie potencjalnych płaszczyzn konfliktu pomiędzy wolnością wykonywania prawniczego zawodu zaufania publicznego i wolnością działalności gospodarczej z jednej, a ich ograniczeniami z drugiej, z uwzględnieniem ewentualnych przejawów nierównego traktowania pomiędzy prawniczymi zawodami zaufania publicznego. Rozważania zostaną prowadzone w odniesieniu do prawniczych zawodów zaufania publicznego, zdefiniowanych jako „profesje regulowane, utworzone na podstawie ustawy w celu ochrony interesu publicznego oraz interesu jednostek (zagrożonych dóbr, wartości), wykonywanych w ramach samorządu zawodowego działającego w zakresie autonomii ograniczonej nadzorem sprawowanym przez właściwe organy na podstawie kryteriów określonych ustawowo”⁶. W związku z przyjętym rozumieniem prawniczych zawodów zaufania publicznego analizie poddane zostaną zawody: radcy prawnego, adwokata⁷, notariusza⁸, komornika sądowego⁹, rzecznika patentowego oraz doradcy podatkowego. Obecne rozwiązania prawne, dotyczące wspomnianych wyżej zawodów, dają – w powyższym kontekście – podstawy do wyodrębnienia następujących pól badawczych: w zakresie wyboru organizacyjno-prawnej formy prowadzenia działalności gospodarczej, prowadzenia działalności gospodarczej, konkurencji z innymi podmiotami gospodarczymi¹⁰, czy też zakończenia prowadzenia działalności gospodarczej. Z uwagi na obszerność zagadnienia i złożoność problematyki, niniejsze opracowanie zostało ograni-

⁵ Wyr. TK z 27.6.2013 r., K 12/10, OTK-A 2013, Nr 5, poz. 65. Szerzej *A. Brzezińska-Rawa, D. Sylwestrzak*, Wolność działalności gospodarczej i jej ograniczenia oraz metody i środki prawne wpływu państwa na gospodarkę jako punkt wyjścia do rozważań nad rolą państwa w kształtowaniu konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorców, w: *A. Brzezińska-Rawa* (red.), Rola państwa w procesach podnoszenia konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw. Diagnoza istniejących uwarunkowań i barier prawnych – perspektywy rozwoju, Warszawa 2015, s. 1–7; *A. Brzezińska-Rawa, D. Sylwestrzak*, Constitutionally justified limitations of freedom of the economic activity: the case of Poland, *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 2017, Vol. 5, Nr 4, s. 252–257.

⁶ *D. Sylwestrzak*, Czy zawody prawnicze są nadal zawodami zaufania publicznego?, w: *P. Rączka, K. Rokicka-Murszewska* (red.), *Perspektywy rozwoju samorządów prawniczych*, Toruń 2020, s. 18. Zob. też *E. Tkaczyk*, Samorząd zawodowy w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, *Przegląd Sejmowy* 2011, Nr 6, s. 65–69.

⁷ *E. Tkaczyk*, Samorząd adwokacki w świetle Konstytucji z 1997 r. i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, *Studia Prawnicze i Administracyjne* 2015, Nr 11(1), s. 35–38.

⁸ Wyr. NSA z 5.4.2013 r., II GSK 2066/11, *Legalis*.

⁹ *K. Lubiński*, Zawód komornika sądowego wolnym zawodem?, *Problemy Egzekucji Sądowej* 2017, Nr 4, s. 4–27.

¹⁰ Szerzej: *A. Brzezińska-Rawa, D. Sylwestrzak*, The influence of the “important public interest” clause on the competitiveness of undertakings in Poland, *International Journal of Novel Research in Humanity and Social Sciences*, 2017, Vol. 4, Nr 6, s. 71–76.

[Przejdź do księgarńi →](#)

ksiegarnia.beck.pl